

't Inschrien

Oudheidkamer Twente

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer o.a.:

- Paard van Enschede
- Johanna van Buren
- Catharinaklooster Almelo
- Canonkoorts
- Middeleeuws Rijssen

Kwartaalblad
2010 / 1

Colofon

'*Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Berend Jager (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Frans Janssen en Robert Kemper.

Aan dit nummer werkten mee:

J.A. van Alsté, G. Bekkering, H. Ferweda, T. Hesselink-van der Riet, E. van der Horst, B. Jager, T. Kamphuis, R.R.M. Kemper, Z. Kolks, G.A.B. Nijhuis, E. Vermeer, M. Wiegman, J.M.A. van Zuidam.

Redactieadres

Blauwgras 48
7623 GK Borne
tel. 074-2671053
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Clemens Klappe, penningmeester
Jan Morsink, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur
iedere vrijdagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 24.50 euro per lid, echtparen 29.50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

De kopij moet uiterlijk 30 april 2010 bij de redactie zijn. Men kan richtlijnen aanvragen bij de redactie.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuigkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

	Pag.
Van de redactie	03
Van de voorzitter	03
Nieuwe leden	04
Wijziging jaarvergadering	04
Activiteitenkalender	04
Kunst en historie: Het paard Hilda Ferweda en Geert Bekkering	05
Column: gemiste kansen Robert Kemper	07
Twentse sage: Aleid uit Lemselo en de witte wieven Elias Vermeer	08
Publicaties van Johanna van Buren vanuit antiquarisch oogpunt Robert Kemper	09
Middeleeuwsw ontwikkelingen in Rijssen Tilly Hesselink-van der Riet	12
Canonkoorts Ewoud van der Horst	16
Het Catharinaklooster bij Almelo Maria Wiegman	18
Uit de collectie van de Oudheidkamer Henk Kamp	22
Van lezers voor lezers. Vraag en antwoord	23
Twentse paddenstoel 66.500 weurde, verdeeld oaver 5.527 riemoetgänge Robert Kemper	26 27
Twentse grammatica Theo Kamphuis	28
Schenkingen aan de Oudheidkamer	29

*Omslagillustratie: Het paard van Cees Willemsen
Foto: Geert Bekkering*

Van de redactie

De rubriek *Van lezers voor lezers* inspireert sommigen tot diepgaand onderzoek. Zo treffen we in dit nummer een artikel aan van John van Zuidam over Kalthaar, een interessant en zeer lezenswaardig stuk.

De opgave van de puzzel, dit keer rond een handwijzer in Hellendoorn, levert een boeiend artikel op over Johanna van Buren, geschreven door Robert Kemper waarin hij vooral ingaat op antiquarische aspecten.

Wat gebeurt er met het Paard dat nog steeds voor het vroegere natuurhistorisch museum in Enschede staat? Krijgt het een andere bestemming nu het museum onderdeel is geworden van TwentseWelle? Als het aan de kunstenaar Cees Willemsen ligt, blijft de locatie gewoon gehandhaafd.

Rijssen was in de middeleeuwen een bloeiende stad. In het artikel over deze parochie treft u de integrale tekst aan van het middeleeuwse manuscript waarin vrijheid van markrechten wordt verleend. Het is uit het Latijn vertaald door professor Kohl en in het Nederlands getransponeerd door Tilly Hesseling.

Wist u dat er een kasboek bestaat van het Catharinaklooster dat zich bij Almelo bevond? Maria Wiegman heeft dit 'Register van den Uytgaef' uitgebreid bestudeerd. In haar artikel treffen we veel details aan over het dagelijks leven in dit klooster met soms pikante bijzonderheden, bijvoorbeeld dat de hosties werden geleverd door een boekbinder uit Deventer!

Theo Kamphuis gaat in op een activiteit van de Kring vuur de Twentse sproak, die zich inzet een Twentse grammatica te realiseren waarin het accent op de syntaxis ligt.

Kortom, wederom een boeiend 't Inschrien, dat u hopelijk met even veel plezier zult lezen als wij het hebben samengesteld.

Berend Jager

't Inschrien 2010 / 1

Van het bestuur

De identiteit van de Oudheidkamer wordt bepaald door onze activiteiten en ons beleid. Collectie, activiteiten, onderzoek, professionaliteit en voorop lopen vormen de kern. Ons imago wordt mogelijk door begrippen als oud en nostalgie bepaald. Daar ligt een uitdaging.

We timmeren aan de weg met ons Beleidsplan, Adviesraad voor TwentseWelle, Twentse Taalbank en inspanningen om een leerstoel Ontwikkeling van Twente aan de UT te vestigen. We starten met een sociëteit voor Twentse geschiedenisstudenten in het *OKThuis*.

Op vrijdagmiddag komt er een themasoo gericht op nieuwe initiatieven. Twentse thema's kunnen zijn: relatie mode met textielindustrie, opkomst en ondergang van naoorlogse bedrijven, de popmuziekcultuur, Twentse taal, Twentse schilders.

Daarnaast zijn er praktische zaken. Frans Janssen heeft zijn bestuursdeelname beëindigd. De Oudheidkamer is hem veel dank verschuldigd, vooral voor zijn inzet voor technische zaken, computeractiviteiten, vorm geven aan de infrastructuur en het bijhouden van de ledenadministratie. Het bestuur is in gesprek met enkele potentiële bestuursleden.

Jan Steenbergen is aangetrokken als huismeester en zorgt ervoor dat de zaken prima op orde zijn.

De Oudheidkamer is voor het onderhouden en uitbreiden van haar collectie afhankelijk van schenkingen. Leden kunnen op een eenvoudige manier in natura of geld fiscaal gunstig aan ons schenken. Op onze website en in een kort artikel in dit nummer gaan we daar nader op in.

Jan van Alsté

Nieuwe leden OKT en abonnementen 't Inschrien

Nieuwe leden

Hr. en Mw. Feijen	Hengelo	Hr. en Mw. Boogaart	Hengelo
Hr. en Mw. Oosten	Ootmarsum	Hr. en Mw. Jaspers	Hengelo
Hr. Mr. Verbeek	Warnsveld	Mw. Landewé	Delden
Hr. en Mw. Evers	Hengelo	Mw. Koiter	Enschede
Hr. Weijschede	Hengelo	Hr. Hettenschijt	Enschede
Hr. en Mw. Kienhorst	Borne	Hr. Wering	Hengelo
Hr. en Mw. Boenk	Hengelo	Hr. Dr. Med. Voshaar	Freiburg
Hr. en Mw. ter Braak	Hengelo		

WIJZIGING JAARVERGADERING

In de uitnodiging voor de jaarvergadering op dinsdag 30 maart 2010 staat een verkeerd adres en postcode vermeld. Het juiste adres en postcode zijn:

Prismare, zaal Muziekatelier
Roomweg 167d
7523 BM Enschede

Activiteitenkalender

Zie voor de actuele situatie ook www.oudheidkamertwente.nl of bel even onze secretaris mevrouw Janny Willemsen, tel. 074 - 291 40 14.

Excursie

Zaterdag 24 april 2010 excursie naar het Twents Streekarchief:
 Stadshagen 200
 7491 NP Delden.
 De excursie is van 10.30 uur tot 12.30 uur.
 Vervoer is op eigen gelegenheid.
 Vooraf aanmelden is noodzakelijk, omdat er slechts plaats is voor 20 personen.
 De volgorde van aanmelding bepaalt, wie er mee kan.
 Aanmelding tot 10 april 2010 bij:
 Secretariaat Oudheidkamer Twente
 Stroinksbleekweg 12B
 7523 ZL Enschede.
 Of per mail:
secretariaat@oudheidkamertwente.nl

Lezingen

Zaterdag 17 april 2010 lezing van de Studiekring Historische Cartografie.
 Onderwerp: Van Ptolemaeus tot de Topografische dienst: De kartering van Nederland
 Door: Dr. Peter van der Krogt van de Universiteit van Utrecht.
 Locatie: café Gerritsen, Voortsweg 109, 7523 CD Enschede.
 Aanvang 10.00 uur, zaal open 9.30 uur.
 Leden Oudheidkamer Twente: gratis toegang; niet leden € 2,50.

Zaterdag 26 mei 2010

Onderwerp: Geschiedenis van Huis Breckelenkamp.
 Door: H. Kamp
 Locatie: Prismare, Muziektheater.
 Aanvang 10.00 uur, zaal open 9.30 uur
 Leden Oudheidkamer Twente: gratis toegang; niet leden € 2,50.

Open Huis

Zaterdag 27 maart 2010: Open Huisdag
 Stichting Historisch Centrum Hof van
 Twente
 Twents Streekarchief
 Stadshagen 200
 7491 NP Delden.

Nieuwe cursussen, lezingen en excursies

Op dit moment zijn nieuwe cursussen,
 lezingen en excursies in voorbereiding. Zie
 hiervoor onze website:
www.oudheidkamertwente.nl

Kunst en historie: Het paard in Enschede

Hilda Ferwerda en Geert Bekkering

Al 28 jaar genieten duizenden passanten dagelijks van een bijzonder bronzen paard aan de De Ruyterlaan in Enschede. Ruitersstandbeelden waren vroeger heel gewoon. Maar 'stand'beelden van een paard zie je niet zo vaak. En dan zo'n bijzonder paard! Iedereen kent het, maar hoelang zal het nog voor het oude Natuurmuseum blijven staan?

Het was een erg warme zomer in 1983. Cees Willemsen, schepper van het standbeeld Paard, herinnert zich dat nog als de dag was gisteren. Hij had van de gemeen-te Enschede de opdracht gekregen een bron-zen beeld te maken voor het Natuurhis-torisch Museum aan de De Ruyterlaan in Enschede.

Scheppen in was

In zijn atelier in Lonneker liepen de tempe-raturen die zomer gemakkelijk op tot 40 graden. Dat deed de was smelten van het beeld dat hij aan het modelleren was. Een lastig probleem. Het beeld werd al schep-pende ook nog eens anderhalf keer groter dan oorspronkelijk gepland. Dat kwam volgens Willemsen omdat hij steeds enthousiaster aan het werk ging; de vrijheid van de kunstenaar! Gelukkig smolt de was toch net niet en toen kon het beeld opgehaald worden door gieterij Volkert uit de Betuwe. Het brons werd gegoten in een legering van 85% koper, 10% tin en 2% lood/zink. Daarna kwam het in delen terug om door de gieterij in het atelier in elkaar gezet te worden.

Het paard van Cees Willemsen

Het was de bedoeling dat het naast het museum kwam te staan, aan de Tromplaan, maar het werd het vóór het Museum geplaatst aan de De Ruyterlaan, waarschijnlijk omdat het groter was geworden dan oorspronkelijk beoogd. En daar staat het dus nog steeds, maar hoe lang nog?

Keuze

Waarom koos Willemsen voor een paard als kunstwerk?

Hij heeft wel iets met paarden; hij heeft er ongeveer 600 boeken over! Ook heeft hij

tientallen kleine beeldjes van paarden gemaakt. Het kunstwerk aan de De Ruyterstraat is volgens Cees Willemsen een verwijzing naar de vergankelijkheid. Een verschijning in volle kracht maar tegelijk een karkas, een aanknopingspunt met de opgezette dieren en skeletten in het museum. Een naam heeft het paard niet gekregen; het is gewoon een paard. Het ziet er uit als een paard, lijkt door zijn beweging haast nog meer paard dan een gewoon paard. Het mist een poot, wellicht om dat het te groot werd....

Er is een mooie anekdote van twee jongens die eens rond het Paard de poot zochten in het gras. Opmerking van een van hen: 'De poot moet hier vast ergens liggen, omdat hij er door de zure regen is afgeroest'.

Gedicht

Precies 25 jaar na de plaatsing heeft de toenmalige stadsdichter Bob Boswinkel een gedicht aan het beeld gewijd¹:

Paard voor het Natuurmuseum

*binnen skeletten
uit verre tijden
buiten het paard
lucht vertrappend
schuimvlokken
op de flanken
bijna ingehaald
door wat geweest is
stuift het
panisch
voort
en voort
voortgestuwd
door eigen briesen
een hijgend gieren
tussen ribben
op weg
naar de toekomst*

Andere kunstwerken

Dit paard is overigens niet het enige beeld van Willemsen in Enschede en omgeving. Bekend van hem zijn ook de Atleet naast de sporthal in Glanerbrug en de violist, dat tot voor kort voor de stadsschouwburg in Enschede stond. Daar zit overigens nog een mooi verhaal aan vast.

Evenals zijn vriend Hans Blanck heeft hij de violist die elke dag voor de Nieuwe Kerk in Amsterdam stond te spelen in brons vereeuwigd. Karakteristiek liep de man elke dag met viool en koffertje over De Dam, voor en na zijn optreden. In Zaandam staat de versie van het beeld de violist door Hans Blanck. In Enschede is Willemsens beeld te vinden bij het nieuwe conservatorium. Helaas niet meer op zo'n prominente plaats.

Foto: Geert Bekkering

De violist

De toekomst van het Paard

Maar wat gaat er gebeuren met het Paard nu het Natuurhistorisch Museum er niet meer is en het gebouw misschien wordt vervangen door nieuwbouw van Saxion? Zou het een suggestie zijn om het in Roombeek aan de Renbaanstraat te plaatsen of in de nieuwe Museumlaan? Als het aan Cees Willemsen ligt niet. Hij vindt dat het beeld moet blijven staan waar het staat aan -hoe toepasselijk de De Ruyterlaan- waar eens het museum stond. Een oud paard moet je niet verplaatsen. Eventuele nieuwbouw moet aangepast worden aan dit beeld waar duizenden passanten dagelijks van genieten.

¹ Bob Boswinkel Stadsdichter, Beeld in woord, najaar 2009.

Het Alferink

Column: gemiste kans

Robert Kemper

Het is mooi wanneer er goede boeken over de Twentse geschiedenis verschijnen. Historici, amateurs en professionals vorsen in de archieven om reeds lang vergeten feiten boven tafel te krijgen. Nog steeds worden min of meer unieke stukken gevonden. Historische verenigingen werken vaak met man en macht om de 'oral history' te bewaren. Gepassioneerde verzamelaars zijn tientallen jaren bezig om net die ene onbekende ansichtkaart of foto aan de verzameling toe te kunnen voegen.

Jammer dat er ook nog steeds rotzooi op de markt verschijnt. In een ras tempo bijeengeschreven werken, weinig vernieuwend, met vele alinea's klakkeloos overgenomen uit andere boeken en vaak ook nog met een groot aantal inhoudelijke fouten. Een goede bronvermelding lijkt schier onmogelijk, de overgenomen foto's zijn van slechte kwaliteit, er is geen degelijk bronmateriaal gebruikt.

Bij het tot stand komen van dit soort publicaties lijkt er een spanningsveld te zijn tussen twee groepen personen. Enerzijds de uitgever die een zo gelikt mogelijke uitgave tot stand wil brengen tegen een zo laag mogelijke prijs. Het boek is slecht gebonden, gedrukt op goedkoop papier of heeft andere jammerlijke missers. Ook gebruikt men vaak allang bekend fotomateriaal, terwijl er toch albums vol met onbekende foto's van bepaalde gebouwen of situaties voor het grijpen liggen. De kosten voor het betalen van copyrights voor 'bekende' foto's meestal zijn stukken lager dan van uniek materiaal, dat vaak ook nog eens buiten de streek

bewaard wordt. De andere groep personen wordt gevormd door de auteurs, die een zo verantwoordelijk mogelijke uitgave op papier willen krijgen. Wanneer zij echter een bepaalde, geldbesparende opdracht hebben ontvangen van een uitgever zal dat een remmende factor zijn.

Gelukkig zijn er maar weinig van dit soort uitgevers. De meesten begrijpen dat topkwaliteit juist lonend is. Goede boeken verkopen altijd, of ze nu voor een gespecialiseerd publiek bestemd zijn, of voor de grote massa. De Zwolse firma Waanders heeft dat goed begrepen. Sinds jaar en dag is het een toonaangevende uitgever, drukker en boekverkoper, met veel streekgerelateerde publicaties. De 'beroemde' havezathen-boeken van Gevers en Mensema over Salland en Twente zijn daar goede voorbeelden van. Grootste publiekstrekker was in de jaren negentig de serie *Ach lieve tijd*, waarvan voor Twente negentien kloelke delen in een fraaie verzamelband verschenen.

Ik vind het dan ook onbegrijpelijk dat Waanders is begonnen aan de serie *Twente toen en nu*. Op het moment dat ik deze column schrijf, zijn de eerste drie delen verschenen. Ik heb er zelf voor wat betreft het fotomateriaal een bijdrage aan mogen leveren. De kwaliteit valt mij bar en bar tegen. Verschrikkelijk veel foto's, slecht opgemaakt en voorzien van belabberde teksten. Voor wie valt hier nu genoegdoening uit te halen? Voor de schrijvers, voor de lezers of voor Waanders? Oordeelt u zelf.

Twentse sage: Aleid uit Lemselo en de witte wieven

Elias Vermeer

Aleid uit Lemselo was woedend op haar stiefdochter Aaltje. Hoe kon dat kind toch zo onnozel zijn! Aaltje was naar Oldenzaal geweest om er olie te kopen voor de olieballen, toen ze op de terugweg bij de Ooldewievenbelt gezang en muziek hoorde. Uit een groot gat in de heuvel scheen een helder licht naar buiten. Nieuwsgierig geworden ging Aaltje er op af en trof daar op de rand van het gat een wit wiefke, dat Aaltje vriendelijk uitnodigde mee naar binnen te komen. Het was daar prachtig. Witte wieven hebben alles van goud en zilver en het blonk Aaltje dan ook aan alle kanten tegemoet. De witte wiefkes hadden het goed met Aaltje voor en ze mocht zoveel meenemen als ze wilde. Maar hoewel ze veel meer mee had kunnen nemen, had Aaltje zich enkel tevreden gesteld met een zilveren olielampje. Daar was ze al heel blij mee. Aaltjes stiefmoeder ging tekeer als een bezetene, toen ze het verhaal had gehoord. Hoe had ze het in haar hoofd gehaald om enkel dat lampje mee te nemen! Ze had toch veel meer kunnen krijgen! Dacht ze soms dat het geld haar op de rug groeide! De hebzucht van Aleid was pijnlijk om aan te zien en ook Aaltjes vader had het er moeilijk mee. Hij had zich al menig maal afgevraagd hoe hij toch in vredesnaam dat mens had kunnen trouwen. Goed, het was als weduwnaar dan wel niet zo gemakkelijk om weer aan een vrouw te komen, maar om met zo'n haaibaal in zee te gaan was ook niet alles. Maar ja, hij was er nu eenmaal mee getrouwd en zat er dus aan vast.

Het volgende jaar ging Aleid zelf de olie voor de olieballen halen. Ze kocht in Oldenzaal meteen ook maar een stevige grote zak. Op de terugweg passeerde ze verwachtingsvol de Ooldewievenbelt en jawel hoor, haar overkwam precies

hetzelfde als haar stiefdochter. Ze mocht zoveel goud en zilver van de witte wiefkes meenemen als ze wilde. Maar, waarschuwde één van de witte wiefkes, ze moest zorgen dat ze voor twaalf uur weer buiten was, anders kon ze er niet meer uit. Aleid ging aan de slag en graaide en griste alles bij elkaar wat ze kon verstouwen.

Hoewel haar zak al barstens vol zat, kon er toch nog wel een klein zilveren schaalje bij. En ook een gouden speldje. En ... op dat moment sloeg de

ingang van het hol met een donderend geraas dicht. Aleid zat opgesloten. Zeven jaar moest Aleid onder de grond blijven. Zeven jaar zag ze geen daglicht. Tenslotte kregen de witte wiefkes medelijden met het mens en lieten ze haar gaan. Aleid spoedde zich zo snel mogelijk naar huis, maar kreeg daar meteen de volgende slag te verwerken. Haar man was voor de derde keer getrouwd.

Het verschijnsel witte wieven is door Henk Kok uitvoerig beschreven in het vorige nummer van 't Inschrien. De Ooldewievenbelt was een grafheuvel, die lag op de heide tussen Oldenzaal en Lemselo.

Publicaties van Johanna van Buren vanuit antiquarisch oogpunt

Robert Kemper

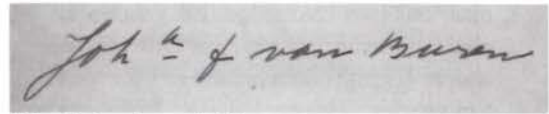
De handwijzer in de prijspuzzel staat in Hellendoorn, waar zich zowel een beeld als een monument van Johanna van Buren bevindt. Vandaar dat we deze bekende schrijfster dit keer in de schijnwerpers zetten. Deze Hellendoornse was een van de meest geliefde dichters van Twente in de twintigste eeuw.

Tussen 1927 en 1961 publiceerde ze haar gedichten, die ze liefkozend leedties noemde, (meestal) in het Dagblad van het Oosten (aanvankelijk in het Twents Zondagsblad). In 1944 gaf ze haar eerste dichtbundel uit, *Zunnebloome*. De bundel *Verzamelde gedichten* verscheen in 1981, samen met een proefschrift over haar leven en werk door de Hellendoorner Jan Bouwhuis. In deze dissertatie is weinig aandacht voor de verschillende uitgaven van haar werk.

Haar leven

Johanna van Buren werd op 20 december 1881 geboren in een eenvoudig huis aan de Dorpsstraat in Hellendoorn. Twee jaar na haar geboorte overleed haar vader, die timmerman van beroep was. Ze verhuisde met haar moeder en broer naar de Smidsstraat in Hellendoorn en werd thuisnaaister. Ze leerde veel jonge meisjes in het dorp ook dit vak. Na het overlijden van haar moeder in 1919 vond ze werk bij het plaatselijk postkantoor, waar ze telefoniste werd. Johanna van Buren bleef ongehuwd, hoewel ze wel enkele gepassioneerde liefdes heeft gekend. Deze mislukten echter. Rond 1910 schreef ze hierover gedichten in het Nederlands. Ze was bekend en geliefd zowel in Twente als in Salland en onderhield goede contacten met schrijvers als Aar van de Werfhorst, Klaas Jassies, G.B. Vloedveld en de architect en tekenaar Jan Jans. Per fiets maakte ze uitgebreide tochten door het Twentse en Sallandse land, waarbij ze veel onder de mensen kwam. Samen met haar 'reisvrienden', waaronder de Almeloër

G.J. Morsink, maakte ze uitstapjes per auto. Op hoge leeftijd stierf ze in 1962 in een bejaardentehuis in Ommen, na haar hele leven in Hellendoorn gewoond te hebben. "Ze stierf zoals ze geleefd had: alleen op haar kamer."

Handtekening schrijfster

Haar eerste publicatie

In december 1926 stuurt Johanna van Buren haar eerste gedicht in dialect op naar de redactie van het Twents Volksblad, het weekblad van de gemeente Hellendoorn. Ze wilde met dit gedicht het gemeentebestuur bedanken *veur 't goo wark, det ze an oonzen oalen toren hebt edoan. En wieder wo-k vroagen o-j nog een plaesien oaver hebt veur dit leedtien*. Het gedicht *An oonzen oalen toren* werd een van haar bekendste gedichten. Ze noemde de Hellendoornse hervormde kerk hierin *oalen, griezen toren*. Vandaar dat de kerk nu de koosnaam Oal'n griezen draagt. Het gedicht werd op 5 december geplaatst. Vanaf 1927 begint ze periodiek te publiceren, waardoor ze wekelijks ruim 27.000 abonnees en 100.000 lezers dan wel toehoorders bereikte.¹

Haar taalgebruik

De taal van Johanna lag tussen het Sallands en Twents in. Een taal zonder schriftelijke traditie, waarvoor ze dan zelf ook een uiterst consequente spelling ontwierp, die uitermate goed leesbaar was voor haar

publiek. Het 'Helders' heeft een Sallandse invalshoek, maar kent ook verschillende Twentse woorden en gezegden.² Daarnaast redigeerde ze haar eigen werk, wanneer dit op een later moment voor publicatie zou worden gebruikt.

Haar proza

Naast haar dagelijkse werkzaamheden als telefoniste en dichteres verdiepte ze zich in het verleden van Hellendoorn. Haar grootmoeder, Harbers Miete, vertelde Johanna in haar jeugd erg veel over de bewoners van het dorp. Over de situatie van dat moment, maar ook over haar jeugd. Elk gebouw en elke familie intrigeerde haar. Ook met vele andere dorpsgenoten praatte ze over 'de leu van vrogger'. Een deel hiervan stelde ze op schrift. Veel gegevens werden gebruikt door de latere amateur-historicus A. Ponsteen.

Zunnebloome

In het najaar van 1944, zo'n achttien jaar na haar krantendebuut, gaf Drukkerij en Uitgeverij W. Hilarius Wzn's N.V. uit Almelo de bundel *Zunnebloome* uit. Het werk bevat een inleiding van H. Greven, de toenmalige hoofdredacteur van het Dagblad van het Oosten. Jan Jans maakte veertien tekeningen voor de bundel en ontwierp de voorplat en het stofomslag. De opgenomen vijftig gedichten werden ondergebracht in drie groepen, *Huus en volk en vee*, *Bleujen* en *verwelken*, en *Twentsch besluit*.

Hoe groot de oplage van de bundel was, is niet bekend, maar ze moet vele duizenden exemplaren zijn geweest. Hilarius liet de uitgave in een drietal edities verschijnen. Ten eerste was er een volkseditie, gedrukt op een zeer slechte kwaliteit papier. Deze softcover exemplaren worden nog geregeld antiquarisch aangeboden, maar verkeren vaak in een (zeer) slechte staat. Daarnaast verscheen er een oplage van tweehonderd stuks op 'houtvrij registerpapier, welke de dichteres van hare hand-

tekening heeft voorzien'. Deze editie werd later nog met veertig stuks verhoogd. Deze exemplaren zijn te herkennen aan een ingeplakte mededeling van die strekking. Deze exemplaren werden gebonden in een halflinnen band, met voorop in twee kleuren gedrukt een tekening van 'n Oalen griezen en drie zonnebloemen, getekend door Jan Jans. De stofomslag bevatte eveneens deze afbeelding. Exemplaren hiervan worden zeer sporadisch aangeboden. Het is onbekend of deze tweehonderd veertig stuks in de handel zijn geweest. Het zeldzaamst zijn de eerste tien van de tweehonderd genummerde, gesigeneerde exemplaren, die in leer zijn gebonden. Op het omslag staan enkel de drie zonnebloemen en de titel. Enkele exemplaren zijn mij momenteel bekend: het exemplaar van Jan Jans als illustrator en het exemplaar dat uitgever J. Hilarius zelf heeft behouden. Met een oplage van tien stuks is dit waarschijnlijk het meest zeldzame literaire werk uit Twente.³

Krönnenzommer

Vier jaar na *Zunnebloome* verscheen, eveneens bij Hilarius, de bundel *Krönnenzommer*. Hierin werden eveneens vijftig gedichten opgenomen. Een inleiding of onderverdeling ontbreken echter. Ook zijn er geen illustraties. De bundel verscheen als softcover volkseditie, gedrukt op redelijk goed papier en van stofomslag voorzien, maar ook in hardcover gebonden en van stofomslag voorzien. Tweehonderd vijftig stuks hiervan werden er genummerd en gesigneerd, op een speciaal eraan toegevoegde bladzijde. Deze exemplaren waren tegen meerprijs in de boekhandel verkrijgbaar. In leer gebonden

exemplaren zijn niet bekend.

Keur uut heur gedichten

In 1961 verscheen bij Drukkerij en Uitgeversbedrijf J.D. v.d. Veen N.V. in Winschoten de laatste bundel tijdens Johanna's leven. Het eerste deel van de Sasland Riege werd *Keur uut heur gedichten* genoemd. De bekende dialectoloog en latere hoogleraar Nedersaksisch Hendrik Entjes was de samensteller en voorzag de bundel van een in dialect geschreven inleiding. De tweede en derde druk verschenen het jaar daaropvolgend.

Latere bundels

Na haar overlijden nemen het aantal publicaties in ras tempo toe. Als onderdeel van uitgeverij W.G. Witkam's Kleine Twente Reeks verscheen in 1969 het bundeltje *Noawille*. Als onderdeel van de Twente Reeks verscheen als deel 14 in 1974 de tweede druk van *Zunnebloome* (die in 1979 herdrukt werd) en als deel 19 in 1976 de bundel *Wee'j nog*. Als deel 32 van de gewone Twente Reeks van Witkam verscheen in 1980 nog *De ding van vroger*.⁴

Haar gedichten werden in 1981, op haar honderdste geboortedag, gebundeld in de honderden pagina's tellende *Verzamelde gedichten*, die tegelijk verscheen met de handelseditie van het proefschrift van dr. J. Bouwhuis, *Dichterschap en Dialect*. Beide uitgaven verschenen bij Van der Loeff in Enschede. Van de *Verzamelde gedichten* verscheen een aantal luxe exemplaren, met daarin toegevoegd 'Heldern van vroger', een reeks artikelen die Johanna van Buren in 1954 in het Dagblad van het Oosten publiceerde.

Stichting Johanna van Buren

Dit proza werd eveneens in 1982 als overdruk uitgegeven door de net daarvoor

opgerichte Stichting Johanna van Buren. Op 20 december 1989 werd in Hellendoorn, als onderdeel van Dorpsmuseum de Valkhof, het Johanna van Burenmuseum geopend, waarin het leven en werk van Johanna tot op heden uitgebreid belicht wordt. Ter gelegenheid van die opening verscheen een cassetteband getiteld *Johanna van Buren, Dichteresse in oonze modersproake*, waarop 24 gedichten worden voorgelezen, waarvan het bekendste *An oonzen oalen toren* door haarzelf. In 2004 werden deze opnames als cd heruitgegeven. Door de Johanna van Burenstichting werd in datzelfde jaar de bundel *De beste bleumpies* uitgegeven, zowel in hardcover en softcover editie, in samenwerking met Boekhandel Broekhuis uit Hengelo.

De Stichting Johanna van Buren hield voorts het gedachtegoed van Johanna van Buren in ere met onder andere het blad *Klaprozen* en de Johanna van Buren Cultuurprijs die sinds 1981 driejaarlijks werd uitgereikt aan iemand die zich inzet voor de streekcultuur in Oost-Nederland. Bekende winnaars daarvan zijn onder andere Marga Kool, Willem Wilmink en Bennie Jolink. Vanaf 1 januari 2010 is de stichting gefuseerd met de Stichting Oald Heldern-de Noaberschap.

1 Biografie dr. Jan Bouwhuis in: *De beste bleumpies*, Boekhandel Broekhuis, Hengelo, 2002. Ook is voor dit artikel gebruik gemaakt van dr. Jan Bouwhuis, *Dichterschap en Dialect*, Van der Loeff, Enschede, 1981.

2 De taal tussen Haarle, in het 'Sallandse' deel van de gemeente gelegen, en Hellendoorn verschilt nauwelijks, desondanks heeft Haarle de enk en Hellendoorn de es.

3 De auteur houdt zich aanbevolen voor andere bekende exemplaren in leer.

4 Van de bundels *Zunnebloome*, *Krönnenzommer*, *Noawille* en *Wee'j nog*, verschenen ook later nog herdrukken.

Middeleeuwse ontwikkelingen in Rijssen

Tilly Hesselink – van der Riet

Rijssen kent een oude en boeiende geschiedenis. Verschillende middeleeuwse manuscripten getuigen van een rijk en levendig gemeenschapsleven. In het onderstaande artikel worden een aantal aspecten van deze gemeenschap belicht aan de hand van oude bronnen, waarvan de bron waarin sprake is van het verlenen vrijheid en van marktrechten wel de meest bijzondere is.

De parochie Rijssen wordt voor de eerste keer in 1188 genoemd in het goederenregister van de graaf van Dalen. Op het kadastrale minuutplan van Rijssen uit 1832 zien we dat de kerk omgeven is door het kerkhof (*Schmidt, Stad Rijssen, S. B, 4de blad*). Om de bouw van een kerk en de aanleg van een kerkhof, de immuniteit, mogelijk te maken, zijn in ieder geval voor die tijd de grenzen hiervan vastgesteld in de kleine nederzetting Rijssen.

Wie nam het initiatief tot de bouw van de kerk? Bijna altijd is het de adel, die daarvoor de initiatieven neemt en het onderhoud betaalt door de vele bezittingen. In Rijssen komt eigenlijk alleen de heer van Almelo daarvoor in aanmerking. In 1297 wordt Egbert van Almelo voor het eerst genoemd, omdat hij de mansio (*oorspronkelijk hof*) en de hoeve in 'Grimberghe' aan zijn tweede vrouw vermaakt (*Gevers, Havezaten, 298*).

Op 2 maart 1352 is Arnold van Almelo richter in Rectum. Voor deze richter worden panden van Johan en Neese, kinderen van de overleden heer Evert van Bevervorde overgedragen aan Bertold van Langen en hun zuster Gostue, namelijk 'een oud vrij eigen en hun hofstede (*huis en erf*) ter Borch, wart, met alle gaarden'. Dit gebeurt in het bijzijn van de ambtman van Almelo en de borgmannen (*van Arnold van Almelo*), (*Hesselink/Kohl, Heerlijkheid Bevervorde/Beverförde, o. 9*).

Wat is een wart? A. Gevers gebruikt de naam 'spieker' bij Groot Barfde (*Gevers, Havezaten, 29, Gem. Wierden, Sectie F(1ste*

blad, nr. 12). Dezelfde naam spieker wordt ook gegeven aan Kokkelman in Ootmarsum en het goed Vonkenhuis onder Almelo (*Gevers, Havezaten, 29*). In de recent verschenen publicatie van Reininghaus/Köhne, getiteld Berg-, Hütten- und Hammerwerke, wordt een Warte omschreven als een ronde stenen toren omgeven door een ronde gracht. Vanaf de wart wordt de ijzerindustrie binnen een heerlijkheid gecontroleerd. In Westfalen zijn de ronde torens ontstaan tussen 1180 en 1240 (*Idem, 53*).

In de heerlijkheid Bevervorde heeft ook ijzerindustrie plaats gevonden. Uit de 11de/12de eeuw dateert het vierkante huis Bevervorde in de stad Rijssen (*Hesselink/Kohl, Inleiding, 41, tekening, p. 178*). Voor 1260 woont hier al de ridder Rodolfus de Bevervorde, (*Idem, 163*). Rodolphus heeft als ridder wapens en een uitrusting nodig, die ter plaatse van ijzer worden vervaardigd door specialisten.

De 'Rennovens' en houtskool in Rectum en de Huttenwal in Rijssen

De boeren in Rectum hebben in de zomer vanwege de drukke oogstwerkzaamheden geen tijd om zowel de 'Rennovens', die zich in Rectum gedeeltelijk in een wal bevonden, te exploiteren en eveneens hout te verbranden tot houtskool voor de ovens. Moerasijzererts en klappersteen zijn het basismateriaal geweest om ruw ijzer in Rectum te vervaardigen. Het was door de aanwezigheid van de rivier de Regge in ruime mate aanwezig (*Hesselink/Kohl,*

Inleiding, nr. 30, H. Stegeman).

Bijzonder is de naam Huttenwal in Rijssen, die ten westen van het Huis Bevervorde is gelegen. De wal heeft deze naam gekregen omdat hij de westzijde van het herenhuis beschermt. De smeden (pulsikini) in Rijssen hadden in 1385 land, dat werd belast door de rentmeester van Twente in de oppido (stad) Rysnen. (*Heeringa, Rekeningen, dl. 1, 658*).

Verlening van vrijheid aan de inwoners van Rijssen en datering van het stadsrecht (Resp. GAA, Collectie van Rhemen (Archiefblok 0908, inv.nr. 67), afschrift uit de 18de eeuw en .VORG, 1ste dl., 9de stuk.)

Het is zeer de moeite waard in archieven te zoeken om onbekend historisch materiaal te vinden. Van een officiële oorkonde of akte worden afschriften vervaardigd voor de verschillende belanghebbenden, zoals de kerk, het gemeentebestuur, burgers die betrokken zijn bij de verkoop van een huis en grond of een boedelverdeling. Zo kan een kopie

ondanks oorlogen en branden, ergens bewaard zijn gebleven. In 2002 hebben we (T. Hesslink-van der Riet en H. Stegeman) in het Gelders Archief te Arnhem een afschrift van de verlening van vrijheid aan de inwoners van Rijssen gevonden. De Latijnse tekst is vertaald en tevens is een regest (*samenvatting*) gemaakt.

De vertaalde Latijnse tekst luidt als volgt:

'1243 mei 5

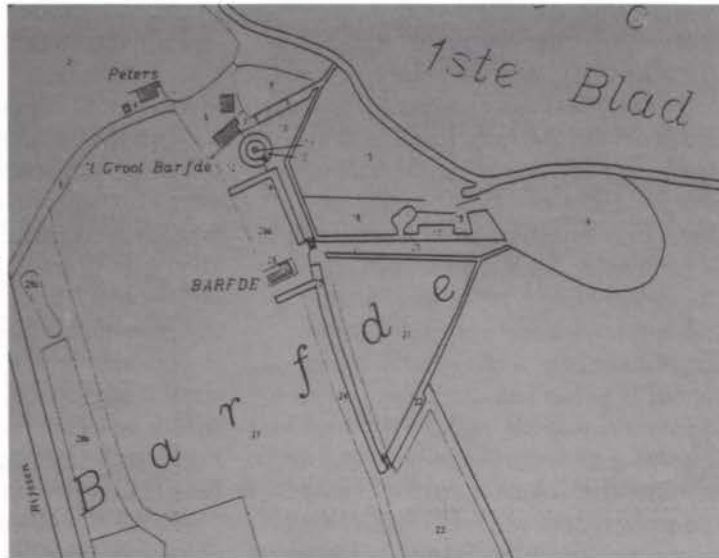
Otto (III van Holland, 1233-1249)

gekozene van Utrecht: Alle getrouwen van

't Inschrien 2010 / 1

Christus zijn aanbevolen tot, met behulp van een passende herinnering om door schriftelijke overlevering met Christus vroom te leven en gelukkig te regeren, om door die kennis van de natuurlijke gebrekkigheid van de mensen en valse beschuldigingen te voorkomen.

Daarom willen wij alle tegenwoordigen en toekomstigen door middel van getuigenis van onze oorkonden bekend maken, dat wij met raad van onze prelaten en groten, clerici en leken van onze kerk, met zorgvuldige beschouwing van de inwoners dichtbij Risne (Rijssen) en van de naburige plaatsen van het dorp Risne (Rijssen) met zijn mensen en van hun zaken de vrijheid

verlenen.

Wij willen, dat die burgers van deze plaatsen die genade van deze vrijheid in de mate en de omvang genieten, zoals de burgers van de oppidi (stad) Deventer die tot nu toe al genieten, en bestemmen, dat de burgers van Risne (Rijssen) zich met deze vrijheid tot onze en toekomstige tijden zullen verheugen, onder voorbehoud van de rechten die voor deze verlening van de genoemde vrijheid door de bisschoppen van Utrecht dichtbij Risne (Rijssen), recht op hebben, zonder de vrijheid te benadelen, en

wordt deze vrijheid door een eed bekrachtigd.

Bovendien richten wij twee jaarmarkten op, die 'forum' genoemd worden, namelijk op de dag van Christus Hemelvaart en op de dag van de heiligen Gereon en Victor (10 oktober).

Aan de twee, de markten voorafgaande dagen willen we, dat alle passerenden en terugkomenden aan ons en onze opvolgers volkomen vrije geleide voor iedere persoon en hun zaken (bedoeld zijn de reizende kooplieden) behouden, daarmee niemand van hen in persoon of zaak beslag op gelegd kan worden, zoals het bij andere gewoontelijke markten gebruikelijk is. Verder richten wij voor eeuwig twee weekmarkten op in de oppido (stad) dichtbij Risne (Rijssen), onder de voorwaarde, dat die in de vrijheidsbrief van de oppidanotum (het stedelijke) Deventer vastgelegde markten op zaterdag en op donderdag niet benadeeld worden.

Onder bedreiging van het uitspreken van de kerkelijke ban, bevelen we in volmacht van God en ons bisdom, ieder, nu of in de toekomst tegen de verordeningen te doordringen of ze verkeerd uit te leggen, om niet in de ban van onze opvolgers in ongenade te vallen.

Gegeven te Deventer in het jaar 1243, de dag voor de H. Johannes voor de Latijnse Poort in tegenwoordigheid van Everhard, proost van de kerk (te Deventer) en van Gisbert, deken van de St. Johann in Utrecht.'

Rijssen gelegen aan de Regge

In de regel wordt een plaats versterkt met wallen/grachten met de bedoeling er een kerk te bouwen. De plaats wordt de ene keer (stad) genoemd en de andere keer (dorp). (Stad) wordt gebruikt voor een plaats die goed versterkt is met bijvoorbeeld wallen en grachten. Zo heeft Rijssen voor 1243 een goede verdediging aangebracht met aan de oostzijde een opvallende brede stadswal.

Een andere keer wordt Rijssen in 1243 dorp genoemd. Dat duidt erop dat de plaats nog geen stadsrechten heeft. Daarvoor moet de organisatie van een stadsbestuur geregeld zijn waarvoor een richter wordt benoemd door de bisschop en de burgemeesters/schepenen en raad gekozen worden door de inwoners. En alle onderdelen van het leven - in een gemeenschap, afgesloten van het platteland - moet geregeld zijn. Het onderhoud van de wallen, de grachten, de straten, woningen, tuinen, het afval, brandblusmateriaal, belastingen, allemaal afspraken die op papier vastgelegd moeten worden. Evenals regels voor de neringdoenden. Bij het niet nakomen van de regels moet de strafmaat bepaald worden. Zo heeft iedere stad zijn bepalingen.

Stadsrecht in Rijssen

Van vele steden weten we niet precies wanneer ze stadsrecht hebben ontvangen van een bisschop van Utrecht. Oorlogen en branden zijn vaak de oorzaak dat historische gegevens verloren zijn gegaan. Waarschijnlijk heeft Rijssen het stadsrecht verkregen na 1297. Slechts zeven pagina's zijn bewaard gebleven van de perkamenten stadsrol van Rijssen. Het is de moeite waard naar de heiligenfeesten in het stadsrecht te kijken. In de middeleeuwen is de heiligenkalender van groot belang bij de dagelijkse gebeurtenissen. De datering van oorkonden, het houden van markten, het vieren van feestdagen, alles gebeurt volgens vaste patronen.

Zo is het in Rijssen verboden om schapen te houden op de Es van St. Geertruijdsdag af tot zolang al het koren op de es staat (44 VORG, 1ste dl, 9de stuk). Met deze heilige wordt St. Gertrudis van Altenberg bedoeld, die geboren is op 29 september 1227 in Thüringen en gestorven op 13 augustus 1297 te Altenberg. Ze wordt herdacht door de Premonstratensers. Deze orde uit Varlar bedient ook de Berg-kapel te Deventer (Stijn van der Linden, *De Heiligen*, 347,

Heeringa, Oorkonden, dl. II, nr. 573).

Zo vinden we ook informatie over het feit dat de bisschop van Utrecht aan de burgers van Deventer, Kampen, Zwolle en Hasselt het recht verleent met hun goederen vrij door de water- en wegtollen in Twente en het veer te Rijssen te gaan om handel en verkeer te bevorderen

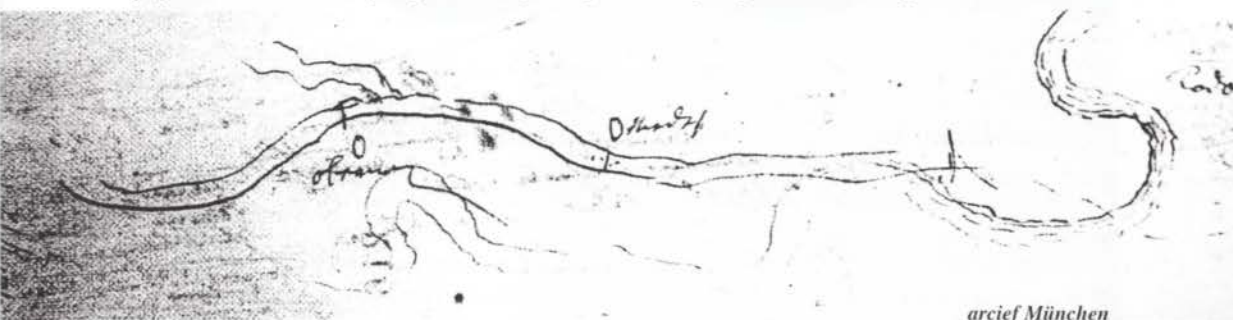
De tekst luidt als volgt:
1328 mei 7

Wij Johan van Diest, bij de genade van God Bisschop te Utrecht, maken alle lieden bekend, dat wij het voorrecht aan onze burgers van Deventer, van Campen, van Swolle, en van Hasselt gegeven hebben, dat zij vrij varen (rijden of

Deventer, Dl. I, 1732, 494, VORG, 63, 20-21).

De tekst bij de toestemming van bisschop David voor het maken van een brug te Rijssen in 1492 luidt als volgt:

Bisschop David groet al degenen die onze brief zullen zien of horen (voor)lezen. Wij hebben de wens ontvangen van onze 'ondersate' (iemand die onder het gezag van de bisschop staat en verplicht is deze te beschermen), Otto van Rutenberge, die waar voorbij en in de buurt van zijn Huis, gelegen in ons kerspel van Rijssen, een stroom en water loopt, waarover hij en zijn voorvaders altijd dat veer hebben gehad, wat zij nog hebben, dat hij van ons en onze

Oudste tekening van de Regge

varen) mogen met hun goederen door ons Land van Twente en door al die stallen (veren), die daar zijn, zonder enig tol- of weggeld daar (te vragen), tot we het opzeggen. Daarom ontbieden wij onze schulten (richters) van het Land van Twente en al hun boden, dat die deze voornoemde burgers en hun boden met hun goederen door 'die stall' (het veer) te Rijssen, en verder overal, zonder schatting te betalen, vrij en zonder het op te zeggen, laten vervoeren en laten varen, en voor hen de deuren openen, zo dat wij geen klachten meer horen. Gegeven te Deventer in het jaar ons Heren MCCCXXVIII. zaterdags na mei.

(G. Dumbar, Kerkelyk en wereltlyk

't Inschrien 2010/1

kerk in leen heeft. Over dat water en de stroom wordt door hem een brug gemaakt, zodat daar over (en onderdoor) de varende en rijdende (kooplieden met hun boden) kunnen gaan. Daar is altijd een veer geweest. Met deze brief hebben wij Otto toestemming gegeven, dat hij over de stroom en het water dat bij zijn Huis tot Rijssen loopt, een brug en dijk daarvoor dienende, zal mogen maken. De oorkondebrief is bezegeld op het slot te Vollenhove op 24 augustus 1492. (J.W. Racer, Overijsselsche Gedenkstukken, Zesde stuk, 372-373).

Zo bieden de oude teksten ons een unieke kijk op een boeiend stuk historie.

Canonkoorts

Ewout van der Horst

Deze tekst is een samenvatting van het artikel dat in het septembernummer 2009 van Historisch Overijssel verscheen.

Elk Overijssels dorp en elke stad zal in 2011 beschikken over een eigen canon: een digitaal overzicht met de belangrijkste onderwerpen uit de lokale geschiedenis en cultuur. Dat is de ambitieuze doelstelling die de IJsselacademie met het project www.canonvanoverijssel.nl hoopt te realiseren.

komt aan dit bezwaar deels tegemoet. De spil van het project is de website waarop alle canons gepubliceerd worden: www.canonvanoverijssel.nl. Daar zijn ze onderling te vergelijken per tijdvak, gebied of thematiek. Als een bepaalde persoon of gebeurtenis een plek krijgt in de provinciale canon, dan kunnen aanverwante lokale

Canon van Overijssel

In navolging van de Canon van Nederland zijn tal van regionale- en thematische canons verschenen. In Overijssel is ook een project van start gegaan, ondersteund door de provincie en de betrokken gemeenten. Momenteel werken 19 commissies in Salland en het Land van Vollenhove aan een lokale canon. De start van het project in Twente vond plaats op 27 november 2009. Zo'n vijftien lokale commissies staan hier inmiddels in de startblokken. De bedoeling is om op basis van de lokale canons voor de drie regio's een eigen canon te maken en tenslotte een integrale canon voor de hele provincie.

Een canon is een chronologische presentatie van essentiële onderdelen van cultuur en geschiedenis in maximaal 50 vensters, die via een concrete persoon, gebeurtenis of creatie uitzicht bieden op een achterliggend breder thema. Het blijft tot op zekere hoogte een arbitraire aangelegenheid. Er moeten keuzes gemaakt worden. Dat geldt voor de lokale canons, maar eens te meer voor de regionale canons, om van de overkoepelende provinciale canon maar niet te reppen. De digitale opzet van het project

figuren of ontwikkelingen direct hieraan gelinkt worden. Zo zou invloed van de Tachtigjarige Oorlog bijvoorbeeld in een bepaalde plaats goed vergeleken kunnen worden met die van de Tweede Wereldoorlog en vice versa. Op die manier komt een website tot stand waarop tal van lokale onderwerpen zijn te relateren aan vergelijkbare ontwikkelingen elders of op bovenregionaal niveau. De site kan hierdoor fungeren als digitale poort naar het Overijssels verleden.

Vrijwel alle Twentse historische verenigingen en oudheidkamers hebben zich bereid verklaard de schouders onder een lokale canon te zetten. Zij gaan de lokale commissies vormen. Die leggen eerst een lijst aan met mogelijke thema's of onderwerpen. Vervolgens is de vraag welke gebeurtenissen, personen, gebouwen, voorwerpen of gebruiken belangrijk of typerend genoeg zijn voor opname in de canon. Wat zou de gemiddelde inwoner van de cultuurhistorie van zijn dorp of stad moeten weten? De samenstelling ervan blijkt een bijzonder creatieve bezigheid.

Het Catharinaklooster bij Almelo

Maria Wiegman

In het Utrechts Archief bevindt zich het Register van den Uytgaef, een kasboek van het vroegere Catharinaklooster bij Almelo. Op 1 juni 1629 staat de aankoop ervan vermeld: een Register boeck 0-12-0 (= twaalf stuivers). Dit Catharinaklooster stond tot in de zeventiende eeuw aan de rand van het stadje Almelo. In 1407 werd een stuk grond verpacht met de bedoeling er een vrouwenklooster te stichten. Al gauw namen de zusters de regels aan van de Derde Orde van Sint Franciscus. Ze werden Tertiarissen genoemd.

Toen onder invloed van de reformatie kloosters moesten sluiten en hun goederen geconfisqueerd werden, was het Almeloze klooster een fel begeerd bezit voor zowel de Ridderschap van Overijssel als de heer van Almelo. In 1664 volgde eindelijk een akkoord tussen beide partijen over de verdeling van de kloostergoederen. De zusters kregen 10.000 gulden en ze moesten vertrekken naar de Glaan bij Gronau. Het nieuwe klooster kreeg de naam Maria Vlucht. In 1814 werd ook dit klooster opgeheven.

Uitgavenboek

Het uitgavenboek van het Catharinaklooster begint op 30 mei 1629 en eindigt op 13 september 1650. Het is geschreven in een periode dat de oorlogsdreiging van twee kanten kwam: de strijd van de Republiek tegen de Spaanse troepen en de Dertigjarige Oorlog die in de Duitse landen woedde. Bovendien een tijd van spanningen tussen calvinisten en katholieken in Twente. Het *Register van den Uytgaef* heeft een langwerpig formaat, het is 30 cm hoog en 11 cm breed en bestaat uit 162 pagina's. Gemaakt van papier, is dit kasboek niet ongeschonden bewaard gebleven. Door een "hap" uit pagina's en verschillende vochtvlekken is de leesbaarheid niet optimaal. Toch is het een belangrijke bron. In dit uitgavenboek staan uitgaven vermeld van allerlei aankopen voor eten en drinken en van gebruiksvoorwerpen. Het informeert ons over betalingen voor vaste en ingehuurde werkkrachten, over gekocht materiaal voor de textielnijverheid in het

klooster, over consumpties en overnachtingen en nog veel meer. In het eerste deel van het register staat meer gedetailleerde informatie, maar hoe verder je erin bladert hoe korter de vermeldingen worden. Desalniettemin geeft het uitgavenboek een schat aan gegevens prijs. Met de nodige voorzichtigheid en gecombineerd met ander bronnenmateriaal kan een beeld gevormd worden van het dagelijks leven in een klooster in de tweede helft van de zeventiende eeuw.

Gebouwen en roerende goederen

Van de gebouwen die op het kloosterterrein gestaan hebben, worden er zeventien in het *Register van den Uytgaef* genoemd: de kerk, de refter, het keukengebouw, een *dormter* (slaapgebouw met 50 slaappleatsen), *bouhuis* (boerderij), *bakhuis*, patershuis, washuis, gastenkamer, ziekenhuis en weefhuis. Het laatste gebouwtje duidt op textielnijverheid binnen het klooster. Een inventarislijst die in 1664 gemaakt is in verband met de komende verhuizing van het klooster noemt zelfs 25 gebouwen. Bovendien is hierin informatie te vinden over afmetingen en het aantal kamers en schoorstenen. Ook wat aard- en paalvast is aangetroffen (en wat niet mocht worden meegenomen) is opgeschreven, waaronder bedsteden, banken en andere aan de muur of grond bevestigde voorwerpen zoals een rood geverfd kastje in het patershuis en een grote brouwketel in het bakhuis. Het *Register van den Uytgaef* noemt voorwerpen die in deze vertrekken gebruikt zijn, bijvoorbeeld stoelen,

matrassen en beddepannen. Voor het ziekenhuisje is een blaasbalg en een lantaarntje aangeschaft.

Bewoners

De bewoners en gebruikers van deze gebouwen waren op de eerste plaats natuurlijk de kloosterzusters en hun biechtvader. Maar ook andere personen, want in het register staan verschillende lonen vermeld. Aan inwonende bedienden als een boumeister (boer), knechten en dienstmaagden zijn jaarlonen betaald. Met ingehuurde werkkrachten zoals maaiers en hooiers, timmerlieden, schrijnwerkers, glazenmakers, de kuiper en de kleermaker werd per dag of opdracht afgerekend. De wever kreeg een jaarloon maar of hij op het klooster-terrein woonde is niet duidelijk. Dat geldt wel voor de schoenmaker. Hij sliep in een kamer van het rentmeestershuis. Een klooster is allereerst een religieuze gemeenschap. De moeder-overste kreeg een kruisje en *taebnackeltiens* (baldakijntjes boven een beeld). Later kwam een

marskramer langs en verkocht een kruisje en brillen. Voor de kloosterkerk zijn een kroontje, ampullen, hosties en een wijkwast en wijketeltje genoteerd. Daarnaast *bocken end roossenkranske om te wederom verkopen*. Hosties kwamen van de boekbinder uit Deventer, die boeken inbond, maar ook *naegels* (spijkers) verkocht.

Geestelijke herder

Via bovenstaande boeken en rozenkransen komen we terecht bij pater Bonaventura van het klooster. In deze begintijd van reformatie was hij niet alleen de biechtvader van de

kloosterzusters, maar ook de zielzorger van de katholieke inwoners van Almelo en omgeving. Uit andere bronnen is bekend dat hij zijn taak als geestelijk herder zeer voortvarend ter hand nam en zich niet liet weerhouden door het verbod op openbare godsdienstoefening. Ook Sweder Schele van Weleveld meldt in 1631 in zijn kroniek: *to Almelo, in't clooster, is jetzund een capuzin-pater dat het volk uit Twente veel hen lopet des sondags*. De pater woonde in het patershuis op het kloosterterrein en de zusters zorgden goed voor hem. Tot 1636 zijn bijvoorbeeld een nieuwe *kasack*

an een sijnion waerke		
betalt	5	0-0
an vaerlijc vis	2	14-0
an de scemen voor		
de pater	1	10-0
an fagen		
an vaerlijc vis en alb	4	18-0
an golt d'p'p'ge	1	10-0
an lachen betalt	16	4-0

Fragment uit het register

(mantel), een nieuwe *rock* (bovenkleed), mouwen en stof voor kousen voor hem gekocht. Ook werd een kan wijn in het patershuis bezorgd. Na 1636 zal hij minder vaak in het Catharinaklooster verblijven, er was een bevel tot aanhouding uitgevaardigd vanwege het feit dat hij *groote ondiensst doet tot nadeel van de gereformeerde religie*.

Zusters

Over de zusters weten we dat zuster Altien in de boerderij van het klooster werkte. Er zijn klompen voor haar gekocht. Zuster

Sweene en Berentin kregen beiden een *rock* en *hosen*. Hosen zijn kousen of beenbekleding. Kleding was kostbaar en werd daarom niet snel vervangen, maar steeds vermaakt tot deze echt op de draad versleten was. De hosen werden dan ook verzoold met rood laken. Soms werden de zusters getrakteerd op brandewijn, misschien ter ere van vastenavond? En in het *backhuis* (waar een slaapkamertje was met twee bedsteden voor de bakzusters) werden ook deze zusters getrakteerd, waarmee en waarom is niet vermeld. Verschillende keren kwam de barbier uit Enschede omdat de zusters adergelaten moesten worden (het aftappen van bloed). In kloosters gebeurde het adersleten niet alleen om medische redenen maar ook als remedie tegen zinnelijkheid.

Kloosterkeuken

In de kloosterkeuken zal een schouw met een open vuur geweest zijn. Boven het vuur kon een kookketel aan een haak worden opgehangen en in het vuur werden ijzeren of *aarden* potten gezet. De ijzeren potten werden geregeld gerepareerd, potten van aardewerk werden door nieuwe vervangen. Ook zijn een komfoor, ketels, kannen met of zonder deksel, een *drooplepel* (bedruiplepel) en een schuimspaan gekocht. Voor het opdienen van gerechten gebruikte men schotels en borden, lepels en messen. Schotels en borden waren van hout of van tin gemaakt. Tinnen voorwerpen werden *verbuit* (geruild) voor nieuw, zodat het oude kon worden omgesmolten voor hergebruik. Houten en tinnen koppen, een enkele zilveren beker voor de eerwaarde moeder en bierglazen en wijnroemers van glas vormden het drinkgerei. Voor de schoonmaak zijn borstels, een *spinnejaeger* (ragebol) en heel veel bezems gekocht.

Eten en drinken

Het register geeft alleen informatie over welke etenswaren gekocht zijn, niet hoe het werd bereid. Regels voor vasten en

onthouding waar de zusters aan gebonden waren, zijn er wel uit af te leiden. Naast de verschillende vastenperiodes waarin het eten van vlees verboden was, mochten de zusters nooit vlees eten op maandag, woensdag, vrijdag en zaterdag. Op deze dagen stond vis op het menu en inderdaad er is heel vaak vis gekocht. In het Register wordt vis maar liefst 426 keer genoemd. Haring, zowel vers, gezouten als gerookt (bokking) en kabeljauw, vers of gedroogd (stokvis) waren veel gegeten zeevissoorten. De zoetwatervis aal of paling werd het vaakst gekocht, maar er zijn ook veel vermeldingen van verse vis zonder meer. Het klooster bezat een eigen veestapel, die vlakbij (in Vriezenveen) of verder weg in Münster en in Mastenbroek bij Zwolle vanaf het voorjaar geweid werd. In het najaar werd het vee terug gebracht naar Almelo en in het klooster geslacht. Er werden dan slachters, villers en snijders ingehuurd om dit karwei te klaren. Het gezouten vlees werd vervolgens bewaard in een vleesvat.

Ook boter werd omwille van de houdbaarheid gezouten. Grote hoeveelheden, voor bedragen tot 360 gulden, werden soms gekocht bij vrouw Berentsen die in Deventer *tegen de waege* woonde. Het werd bewaard in botervaten en het klooster kocht ook een boterspaan. Een ander veel gegeten zuivelproduct in die tijd was kaas. Zoals *Leitse kantert*, een komijnekaas en *soetemelckes* kaas. De Leidse kantert kwam uit Zwolle. In Deventer was Kluppel een leverancier van kaas, maar ook van zout, zeep en traan. Brood was voor de komst van de aardappel een vast onderdeel van elke maaltijd. Bij de dagelijkse consumptie ging het om twee soorten brood: het luxe witbrood en roggebrood. Witbrood werd vooral in Oldenzaal gekocht en roggebrood bakten de bakzusters zelf in het *backhuis*. Specerijen stonden bekend als smaakmaker en om hun geneeskrachtige werking. De

belangrijkste waren peper, gember, kaneel, saffraan en suiker, dat in die tijd ook tot de specerijen gerekend werd. Het *Suickerhuis* in Deventer was de leverancier ervan. Bier en wijn waren dagelijkse dranken. Bier werd een enkele keer gekocht, maar vooral zelf gebrouwen. Er stond immers een brouwketel in het bakhuis, ook zijn er biertonnen aangeschaft en er werd belasting over bier betaald. Bier werd gebrouwen met hop, dat het klooster zelf verbouwde, zoals de aankoop van hoppestaken laat zien. Wijn was duurder dan bier. Er zal in die tijd vooral witte, Duitse wijn gedronken zijn. Hendrik Ricken en zijn vrouw en Evert van Rissen, die allemaal in Deventer woonden, waren veelal de leverancier van wijn en brandewijn. En de *kruitkoecke* kwam natuurlijk ook uit Deventer, in 1629 speciaal voor de eerwaarde moeder gekocht maar tot in 1650 een traktatie voor alle zusters.

Textielnijverheid

Van oudsher was de textielnijverheid een belangrijke bron van inkomsten voor kloosters. Het Catharinaklooster bezat ten minste één weefgetouw en de wever stond op de loonlijst. Ook het spinnen van garens werd niet door de zusters zelf gedaan. Er werd *heede* (korte vlasvezels) en *keerssen gaeren* (kaarsenlont) gesponnen. Het weefgetouw en de spinnewielen zijn regelmatig gerepareerd. Het verven van linnen en garens werd eveneens uitbesteed. Daarnaast zijn veel soorten kant en klare textiel gekocht. Maar wat maakten de zusters zelf? Het valt op dat naalden en spelden vier tot vijf keer per jaar zijn ingekocht. Ook vingerhoeden en brillen zijn een aanwijzing dat de zusters zich zeer waarschijnlijk bezighielden met het maken van kant, een activiteit die in veel kloosters gebezigd werd. Zeker is dat in het Oldenzaalse Agnesklooster in 1643

speldwerk gemaakt werd: in een brief aan de drosten van Twente en Salland beschrijft de abdis hoe met speldwerk en ander eerlijk handwerk geld verdiend werd, hetgeen echter niet toereikend was.

Zorg voor armen

In boeken over de geschiedenis van Twente zijn zijn lovende woorden te vinden over de zorg van de zusters van het Catharinaklooster voor de armen. Volgens het *Register van den Uytgaef* is echter heel weinig (meestal vier of zes stuiver) aan armen en andere voorbijgangers als soldaten en studenten gegeven. Uit vergelijking met andere sociale instellingen in Almelo, de diaconie en het Anthonygasthuis, blijkt dat deze veel hogere bedragen aan de armen spendeerden. Het bewijs van de vrijgevigheid van de zusters is in een andere bron gevonden. In het archief van Huis Almelo bevindt zich namelijk een brief uit 1664 aan de Staten van Overijssel, geschreven door de burgemeesters van Almelo en de provisorsen en de opzieners van de armen. Daarin vragen zij om steun. Zij vreesden dat de armen van de stad en heerlijkheid ten laste van de inwoners van Almelo zouden komen. Deze werden door *die tegenwoordige conventualen noch dagelix gevoedet*. De traditie van voedseluitdelingen aan armen bestond dus nog steeds. Indirect zijn ze via de aankopen van grote hoeveelheden vis en boter toch in het *Register van den Uytgaef* terug te vinden.

Bronnen:

Gemeentearchief Almelo: Archief van het Anthonygasthuis
 Het Utrechts Archief: Collectie Rijsenburg
 Historisch Centrum Overijssel: Archief van Huis Almelo,
 Archief van de Ridderschap van Overijssel, Archief van het
 Sint Catharinaklooster

Uit de collectie van de Oudheidkamer

Henk Kamp

In de collectie van de Oudheidkamer Twente bevindt zich onder Inventarisnummer 514 een brandspuit, gemerkt op het desel GL. DAVENTRIAE 1738. Deze is afkomstig uit Ootmarsum en aangekocht van de stad Ootmarsum in 1928 en in 1992 weer aan de brandweer in Ootmarsum in bruikleen gegeven. De stad Ootmarsum was in de 18e en 19e eeuw in het bezit van een grote en een kleine brandspuit.

In het Oud-Archief Ootmarsum nr. 269a bevindt zich een stuk over de eerste brandspuit die Ootmarsum heeft aangeschaft in 1722 waarvan de tekst luidt:

Op heden dato ondergeschreven is door de Burgemeesteren en Gemeenslieden van Ootmarsum ter eene, ende Jan van Hengelaar woonagtig tot Deventer ter anderen sijden geacordeerd ende overeengekomen dat de

laatste ten dienste van de Stad Ootmarssen zal hebben te maken een onstrafbare goede brandspuit met alle sijn toebehoren van die quantiteit en qualiteit als de brandspuit is die voor Haxbergen heeft gemaakt. Sullende deselve door een wagen van Deventer worden afgeleverd en Jan van Hengelaar verpligt wesen om tot

Ootmarsum deselve aldaar goed te leveren en te proberen, gevende instructie hoe deselve moet worden gebruikt, waarvoor dan deselve zal worden betaalt een summa van driehondert en dertig gl. En twee ducations voor de knegt bij gedane goede leverantie te betalen. Des ter waren oorkonde zijn hier van twee alleensluitende gemaakt en wederzijds betekent. Actum Ootmarssen, den 23. Julius 1722.

Deze is dus naar een voorbeeld in Haaksbergen gemaakt door Jan van

Hengelaar in Deventer. Hasselt bestelt in 1742 een een brandspuit bij Pieter Hengelaar in Deventer. Losser bestelt in 1779 naar het voorbeeld van een brandspuit te Hengelo ook een brandspuit in Deventer. De stad Deventer koopt in 1690 bij de uitvinder van de slangbrandspuit, Jan van der Heyden, twee slangbrandspuiten voor 768 gulden. De heer A. Huet beschrijft een

van die brandspuiten in 1894 en vervaardigt hiervan tevens een zeer uitgebreide tekening. Aan de hand hiervan kunnen we zien dat de Deventer brandspuitmakers exacte kopieën hebben gemaakt van de originele slangbrandspuiten van Jan van der Heyden, zelfs de prijs was hetzelfde. Onze brandspuit is zo'n type Jan van der Heyden en is met zijn datering 1738 een van de oudste slangbrandspuiten van Nederland. Waarlijk een museaal stuk.

Van lezers voor lezers. Vraag en antwoord

In het vorige nummer werd de vraag gesteld naar de locatie van erve Kalthaar. John van Zuidam, die over dit erf in het vorige nummer ook al informatie gaf, heeft zich uitgebreider in deze materie verdiept. Het resultaat is een boeiend relaas van een speurtocht, dat u hieronder aantreft.

In deze rubriek heb ik in 't *Inschrien* 2009/4, blz. 26 reeds een en ander kunnen mededelen over het erve Kalter of Kalthaar in de buurtschap Hengeler Heurne van de marke De Lutte. Intussen hebben we de locatie van dit erf ook kunnen traceren en kan ik de nodige aanvullende gegevens verstrekken.

In het Schattingsregister van 1475 wordt het abusievelijk Balthaer genoemd. Dit moet welhaast een verschrijving zijn, want in de Schattingsregisters van 1495 en 1499 heet het erf Calthair. Het erf was toen niet meer dan een katerstede, want het werd slechts aangeslagen voor één schild, ofwel anderhalve gouden Rijnse gulden (30 stuiver). Dit in tegenstelling tot het gewaarde erf Kalthaer in de buurtschap Lemselo, waarmee het niet verward mag worden, dat twee schilden moest bijdragen. In het Verpondingsregister van 1601 heet het erf Calter en behoort toe aan Hermen van Hovell, lid van het adellijk geslacht dat tegenwoordig Van Hövell tot Westerflier heet. Het was circa 7 "mudde geseys" (mudde gezaai) groot. Als mudde geldt hier waarschijnlijk de herenmudde als maatstaf, dat wil zeggen 0,5322 ha.

Het grondoppervlak was dus niet groter dan 3,7 ha, hetgeen het beeld van een katerstede te zijn bevestigt. Het lag er in 1601 geheel woest bij, de akkers werden dus niet bewerkt. In het verpondingsregister van 1602 is Calthar nog even groot, ligt er nog steeds woest bij, is voor het merendeel met heide bedekt en heeft geen wei- of

hooilanden.

Wanneer het erf eigendom is geworden van het klooster in Oldenzaal is onbekend. Waarschijnlijk ná 1602. In 1650 bereikte het als kloostergoed een omvang van ca. 9 ha, ca. 7 ha. bouw- en ca. 2 ha. wei- en hooiland. De kloostergoederen komen in dat jaar in handen van de Ridderschap en Steden ofwel de Staten van Overijssel. In de Volkstellingen van 1748 en 1795 is er sprake van de familienaam Kalter op erve Kalter in de Hengeler Heurne. Interessant is dat in 1748 melding wordt gemaakt van het gezin Kalter van vier personen plus een oude vader en moeder en een schaapherder met echtgenote. Het erf ligt aan de rand van het dan nog uitgestrekte heidegebied Lutter Molenveld. Op 19 juli 1763 wordt het voormalige kloostergoed de Calther, bezwaard met een garftiende, door Gerrit Kalter af te dragen aan de drost van Twente, met toestemming van de Ridderschap en Steden verkocht aan Dr. Nagel en Dr. Rühlein, beiden jurist en burgemeesters van Oldenzaal.

In 1775 stellen Rühlein en ook Nagel ieder hun halve aandeel in het erf tot onderpand aan de Heren van de Ridderschap. In die akte wordt ook het rentambt van het Stift te Weerselo en het klooster te Almelo vermeld, het waarom hiervan is onduidelijk. Ook weten we niet waarom Kalter in onderpand wordt gegeven, mogelijk dat beide heren geld hebben geleend. Uit enkele andere aktes uit die tijd is te achterhalen dat pachter Gerrit Kalter en later ook zijn zoon Jan het moeilijk hebben, want ze moeten voortdurend geld lenen van beide heren om onder meer de pacht te kunnen betalen en eerdere schulden af te lossen.

In het archief van de Oudheidkamer Twente komt een, helaas ongedateerd, stuk voor met de volgende aanhef: aangaven van de

Na de dood van Henrietta komt het erve Kalter in handen van zoon Frederik Carel Willem Stork (1782-1838), burgemeester van Oldenzaal. Ook zoon Derk Willem Stork (1788-1847) erft de nodige grond. We zijn dan inmiddels terechtgekomen in de periode 1829-1830, waarin de landmeter De Vries Hofman opdracht krijgt de kadastrale situatie in de gemeente Losser, waaronder de vroegere marke De Lutte nu valt, op te meten en het grondeigendom in kaart en kadastrale leggers vast te stellen.

En dat geeft ons de mogelijkheid de lokatie van het erf Kalter en bijbehorend grondbezit exact vast te stellen.

Het erf Kalter omvat omstreeks 1830 een huisperceel van bijna 2,5 centiare met daarop een boerderij van ca. 160 m². Akkers met een oppervlakte van ruim 4 ha; wei- en hooiland: 2,8 ha; bos: 1,3 ha. en tenslotte heide: 4,6 ha., uit de markerverdeling van ca. 1819 verkregen. In totaal bijna 13 ha. Ten noordwesten van het erf Kalter ligt Old Kalter met een plattegrond van ca. 96 m². Het behoorde in 1830 toe aan H.J. Raedt, advocaat te Almelo. In 1981 is het ten behoeve van de A1 afgebroken. Hiermee beëindig ik mijn speurtocht naar dit oude erf, maar niet nadat ik mijn grote dank heb uitgesproken aan Hennie Kok van de Historische Vereniging "De Dree Marken", die mij in contact bracht met een nazaat van de familie Kalter, Stefan Kalter uit Rheine, die mij de nodige gegevens over het erf ter beschikking heeft gesteld en aan Jos Schmit van SchmitDigiCart uit Enschede, voor het tekenen van het kadastrale kaartfragment met uitsnede van het erve Kalter!

Gerard A.B. Nijhuis geeft als reactie een aantal gegevens over de Rühleins: De Rühleins woonden en werkten in Oldenzaal. In 1741 werkte Hendrik Wolfgang Rühlein als kommissie van de

Convoeien en Licenten in deze stad. In 1753 staat ook een Jan Frederik Rühlein vermeld. In 1775 is F. C. W. Rühlein kommissie. Hij was ook advocaat en bekleedde nog andere functies (zie 't Inschrien 2009 / 3 blz 21). Als advocaat treedt hij in 1759 op voor het Kapittel in Utrecht i.v.m. onrechtmatig plaggensteken van een aantal boeren in de Broekheurne (Utrechts archief 220 /937).

F.C.W. Rühlein koopt in 1781 de uitgangen van de erven Stutthof en Dubblink voor fl. 900, - van de Vrouw van Singraven (HCO 214/701 /84).

In het drostenarchief berustend bij het Historisch Centrum Overijssel vinden we informatie over een proces (HCO 33/337) tussen Janna Roskamp en de koopman Jan Hendrik Rühlein in 1751. Janna geeft aan zwanger te zijn van Jan Hendrik, hetgeen door deze wordt ontkend. F.C.W. Rühlein heeft als advocaat de macht van restitutie (= vernietiging van een rechtshandeling). Janna vraagt alimentatie voor haar kind. Ongetwijfeld zijn er familiebetrekkingen tussen Jan Hendrik en F.C.W. Rühlein.

Naar aanleiding van het artikel van Zeno Kolks over de schilder Abraham Willem Floh kregen we reacties binnen van de heren John Buursink, Bert Dop en Henny Wullink. De auteur heeft deze informatie als volgt verwerkt:

'Abraham Willem Floh is op 30 oktober 1793 in Enschede geboren. Hij was de jongste zoon van Jacob Hendrik Floh (1758 - 1830, doopsgezind predikant en schoolopziener te Enschede), en Magteld Paschen (1767 - 1839). Zij huwden op 2 mei 1785 en kregen vier kinderen. Magteld Paschen was een schoonzuster van de fabrikant Benjamin Blijdenstein. De schilder overleed op 7 januari 1831 in Enschede. Met deze gegevens komt de figuur van Floh in een helderder daglicht te staan.'

Twentse paddenstoel

Oplossing vorige nummer:

De handwijzer bevindt zich in Hellendoorn.
Niet ver daarvandaan staan monumenten van
Johanna van Buren.

Elders in dit nummer vindt u een artikel over
deze Twentse auteur.

De prijs is gewonnen door de heer J. Lohuis uit
Nijverdal.

Gefeliciteerd!

Paddenstoel

Dit keer weer een paddenstoel als prijspuzzel.
Wat moet u doen?

Beantwoord onderstaande vragen:

- 1 In welk dorp bevindt zich de paddenstoel?
- 2 Welke godsdienst zijn de meeste bewoners van dit dorp toegegaan?

Doe mee en win het rijk geïllustreerd boek *Ramen die getuigen. De gebrandschilderde ramen van de Plechelmusbasiliek in Oldenzaal.*

In het volgende nummer wordt over de historie van het gevraagde dorp interessante informatie gegeven.

Stuur de antwoorden voor 8 mei 2010 naar de redactie van dit blad:
Blauwgras 48, 7623 GK Borne of
e-mail: redactie@oudheidkamertwente.nl

66.500 weurde, verdeeld oaver 5.527 riemoetgänge

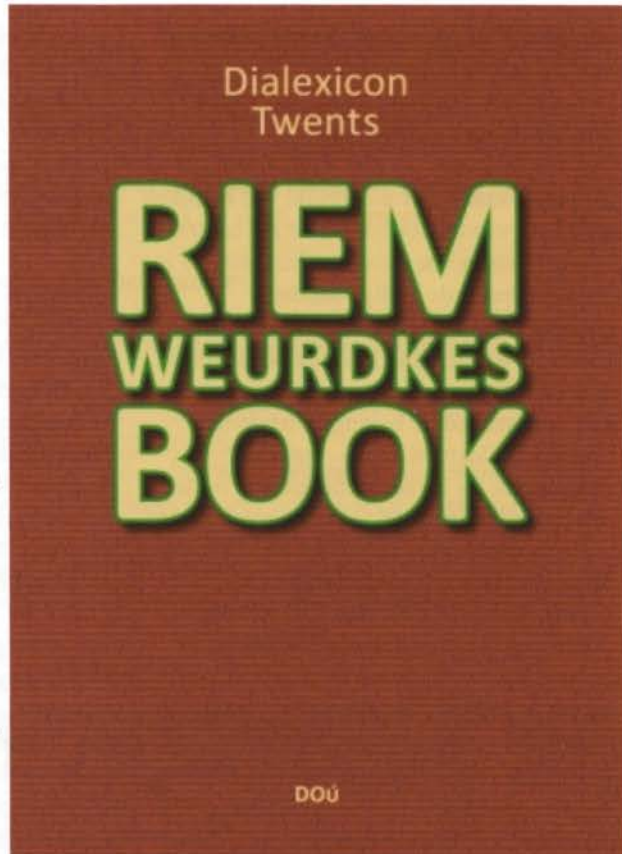
Robert Kemper

Een Riemweurdkesbook, kats in t plat. Goaitsen van der Vliet heeft zich een monnikenwerk op de hals gehaald. Sinds jaar en dag is hij aan het werk om zijn Dialexicon Twents, oneerbiedig gezegd een digitaal Twents-Nederlands-Twents woordenboek, vorm te geven. Het boek was welgeteld in 'n stief kerteer' gereed. 'En der kwam gin meanske meer bieje te pas'. De schriefwieze die aangehouden wordt is de Standaard Schriefwieze, een door Van der Vliet zelf ontwikkelde spelling die is gebaseerd op de schrijfwijze van de Kreenk voor de Twentse Sproak.

Voordeel hiervan is de fonetische spelling van verschillende woorden, wat ook de uitgangen ten goede komt. Behalve een inleiding van Hendrik Haverkort en een toelichting over de Standaard Schriefwieze bevat het boek een aantal goede zoekhulpen. Vervolgens komen ruim driehonderd bladzijden rijmwoorden, op uitgang gesorteerd. Naast de grote verscheidenheid aan opgenomen woorden, zijn er de complimenten voor de vormgeving van het werk. Gerhard van Dragt, eveneens de vormgever van 'Doordouwers en verhalenbouwers - Merken gesterkt in Twente', heeft het boek een moderne, goed hanteerbare, en leesbare uitstraling gegeven. Dat laatste wordt nog versterkt door het rechts uitlijnen van zoekwoorden, wat de leesbaarheid in dit geval sterk ten goede komt. Gelukkig ligt het in de planning dat in de loop van 2010 het

complete Dialexicon Twents ook in boekvorm uitkomt, zodat alle tienduizenden woorden voor lezers die wat minder 'computer-minded' zijn, ook toegankelijk worden. Tot dan toe is het online te downloaden Dialexicon een goed hulpmiddel.

Hendrik Haverkort en Goaitsen van der Vliet, Riemweurdkesbook, De Oare útjouwerij, Enschede, 2009 (ISBN 978.90.71610.69.1). € 19,50.

Twentse grammatica

Theo Kamphuis

Zo rond 2000 besloot de Kring vuur de Twentse Spraak te proberen een groep te formeren die studie wilde maken van de Twentse grammatica. Namens de KTS benaderde A. Hottenhuis een vrijwilliger op het Van Deinse Instituut, de neerlandicus H. Hetterschijt met de vraag of hij er voor voelde dit project op te starten. Hij wilde wel mits hij assistentie kreeg van een paar personen die het Twents kenden en spraken. W. Elsschot en H. Entjes, die toen net de laatste hand legden aan Zakwoordenboek Twents-Nederlands Nederlands-Twents, zegden hun medewerking toe. Vervolgens sloot Th. Kamphuis, ook neerlandicus, zich nog bij de groep aan. In het najaar van 2000 kwam het viertal voor de eerste keer bij elkaar.

De eerste vraag was natuurlijk: wat bekijken we? Snel werd duidelijk dat de zin centraal kwam te staan. De klankleer had immers in het verleden al de nodige aandacht gekregen. En studie van het woord had al geleid tot een redelijk gevulde boekenplank met Twentse woordenboeken. Op internet kan intussen iedere belangstellende het bestand *Dialexicon* van G. van Vliet raadplegen, als hij betekenis en nog zo het een en ander betreffende het Twentse woord wil opzoeken.

Natuurlijk was de spraakkunst niet verwaarloosd. In 1994 had J.B. van de Velde nog *Grammatica van het Twents* op de markt gebracht; maar toch, er was nog zoveel in de Twentse taal dat om nader onderzoek vroeg.

Vragen als: wat gebeurt er met de resultaten van het onderzoek: gaan er artikelen verschijnen of komt alle kennis en wijsheid uiteindelijk terecht in een grammaticaboek, kwamen op de studiebijeenkomsten nog niet aan de orde. Wel was het vanaf het begin

duidelijk dat het geen voorschrijvende grammatica moest worden maar een beschrijving van een aantal taalkundige verschijnselen van het Twentse dialect. Dus geen regels in de trant van: "zo moet het!", maar "dit komt voor".

Gebrek aan studiemateriaal was er niet. Anne van de Meiden vertaalde de bijbel in het Twents. Van Dijkhuis lag er het bijna 1300 bladzijden dikke Twents Woordenboek met veel citaten. Wekelijks verscheen in de Twentse Courant de rubriek *Doemspiekers*, Witkam had er met zijn serie (*Kleine*) Twentse Reeks voor gezorgd dat vele platschrievers aan het Twentse woord waren gekomen. In de tweede helft van de vorige eeuw publiceerden tientallen auteurs met of zonder financiële hulp van uitgeverijen en instituten in het Twents geschreven gedichten, verhalen en romans.

Daarnaast was en is er het gesproken Twents. Het eiste vele uren lezen en luisteren, waarbij het plat over de grens en het Hoogduits interessant vergelijkingsmateriaal leverden evenals het Nederlands van nu en van het verleden zoals het Middelnederlands, de taal van de kluchten in de renaissance en latere periodes. Nogmaals, gebrek aan studiemateriaal was er niet.

De verkregen resultaten kregen na een jaar of vijf enige omvang en ordening was gewenst.

Een beslissing daarover moesten we nemen toen een nieuwe spelling van het Twents ging verschijnen en we de mogelijkheid kregen wat onderzoeksresultaten te publiceren in de spellingsgids die spoedig zou uitkomen. Geen probleem: het hoofdstuk over woordsoorten was zo goed

als afgerond. Begin 2009 bracht de uitgeverij van TwentseWelle, voortgekomen uit het Van Deinse instituut, Twents Spelling en grammatica op de markt. De lijnen naar de toekomst waren daarmee getrokken. Met het hoofdstuk Woordsoorten hadden we een deel van de Twentse grammatica op papier. Het vervolg was

duidelijk. Elke grammatica, van welke taal dan ook, bevat naast het deel over woordsoorten rubrieken als zinsdelen, syntaxis, woordgroepen en woordvorming. Deze hoofdstukken vormen thans de kern van de studie van Hetterschijt, Kamphuis en Swennenhuis, de huidige leden van de grammaticagroep.

Schenken aan de Oudheidkamer

Heeft u voorwerpen of een collectie die voor Twente van belang is, dan kunt u schenking aan de Oudheidkamer overwegen. Het schenken van goederen of geld kan fiscaal aantrekkelijk gebeuren. De Oudheidkamer heeft hiertoe regelingen getroffen en wil u daarover graag informeren. De Oudheidkamer is officieel als Algemeen Nut Beogende Instelling erkend.

Periodiek notarieel schenken

Tot de aftrekbare giften behoren periodieke schenkingen. Dit zijn giften in de vorm van vaste en gelijkmatige periodieke uitkeringen die uiterlijk eindigen bij overlijden of werkloosheid van de schenker. De periodieke giften zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting indien deze berust op een bij notariële akte van schenking aangegane verplichting om de uitkeringen gedurende vijf of meer jaren ten minste jaarlijks uit te keren. Het minimum bedrag voor periodieke schenking is 150 euro per jaar.

Voordeel voor u en voordeel voor de Oudheidkamer

Met een periodiek notariële schenking kunt u het bedrag volledig aftrekken van uw belastbare inkomen. Afhankelijk van uw inkomen en leeftijd ontvangt u 16% tot 52% van de jaarlijkse uitkering (gift) terug.

Periodieke schenkingen in natura

Periodieke schenkingen in natura worden op dezelfde wijze behandeld als schenkingen in geld. Het fiscale voordeel kan dienen als een soort compensatie voor de schenking.

Op onze website staan aanvullende informatie en rekenvoorbeelden, maar u kunt natuurlijk het secretariaat benaderen opdat een lid van de sponsorcommissie contact met u opneemt.

Keppels
LIPPERKERKSTRAAT 43-45 ENSCHEDE TEL. 053 -431 26 50

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelosestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

VAN MEGGELEN & KERSSENBERG
ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

Twentevis

Visverkoop BV

Viskweeksystemen BV

Blokstegenweg 3A
7495 TK Azelo

www.twentevis.nl
info@twentevis.nl
074-2919004

ELEKTROBURO
H. VOS **B.V.**

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS **INSTALLATEURS B.V.**

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

mobema

fine art

***schilderijen- aquarellen
kunstvoorwerpen-taxaties
advisering-kunstverzekeringen
schilderijen restauraties***

parkweg 115 – 7545 mv enschede

tel. 053-4321685 – 06 53365016

mobemafineart@home.nl

(contactpersoon J.H.A.Morsink)

alleen op afspraak

**DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN**

Hengelosestraat 164

7521 AK Enschede

tel 053-4353678

www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

Quest

accountants

Kottendijk 72, 7522 BT ENSCHEDE

053-4327475

ondernemende adviseurs

www.questaccountants.nl

Op 2 december 2019
neemt u 150 euro op.
Gewoon bij een
Rabo geldautomaat.
(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.

